

З.М. Заіка (БрДТУ, Брэст)

НАВАТВОРЫ Ё МОВЕ АЛЕСЯ РАЗАНАВА

Імкненне да пошуку, адкрыцця, неардынарны падыход да слова, скіраванасць да кардынальных праблем быцця знайшлі адлюстраванне ў багатай словатворчасці А. Разанава. Наватворы паэта вызначаюцца смеласцю, дзёрзкай эксперыментальнасцю і дарэчнасцю. Яны падпарадкаваны прынцыпу ўнутранай цэласнасці твора, маюць павышаную сэнсавую і эмацыянальную нагрузку і таму не ўспрымаюцца як з’ява штучная, надуманая.

У зборніку “Паляванне ў райскай даліне” А. Разанаў двойчы выкарыстоўвае прыслоўе **сцярожка**:

Яны (заваёўнікі) назіраюць сцярожка перад сабою [1, с. 18].

Учатырох –

пасланая на стол –

сцярожка нахіляліся над картай [1, с. 46].

Прыслоўе **сцярожка** ўжываецца ў значэнні ‘ўважліва; дзейнічаць, асцерагаючыся небяспекі’ і па сваёй семантыцы супадае са значэннем прыслоўя ‘асцярожна’, якое ў “Глумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы” акрэсліваецца наступным чынам: ‘ўважліва, акуратна; дзейнічаць з асцярогай’ [2, с. 71].

Аднак з кантэксту відаць, што слова **сцярожка** ўтворана не для таго, каб назваць нешта новае, а каб даць надзвычай яркую, вобразную характарыстыку. Асноўная функцыя новага слова не столькі інфармацыйная, колькі эмацыянальна-ацэначная. Вялікае значэнне пры гэтым мае гукавая афарбоўка наватвора: спалучэнне свісцячых і шыпячых гукаў [с’], [ц’], [ш] стварае своеасаблівы слыхавы эфект і дапамагае перадаць напружанасць, трывожнасць у развіцці падзей.

Па-мастацку асэнсаваная і ўспрыняць тое, што піша паэт, дапамагае прыслоўе-наватвор **шматкроць**:

Кросны шматкроць паўтараюць адзін і той жа рух, адно і тое ж дзеянне, але такім чынам творыцца і ўток, і аснова таго, што тчэцца, – посцілак, ручнікоў, абрусаў [1, с. 110].

Значэнне прыслоўя **шматкроць** вынікае з семантыкі слоў “шмат” і “крочыць”. У “Глумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы” чытаем: **Шмат**, прысл. Вялікая колькасць, дастатковая колькасць каго-небудзь, чаго-небудзь, многа [2, с. 760]. **Крочыць**. Ісці мерным крокам [2, с. 301].

Наватвор *шматкроць* ужываецца як надзвычай ёмістая вобразная характарыстыка ткацкага працэсу. Прыслоўе *шматкроць* утворана спосабам словазкладання.

Каб надаць маўленню большую свежасць і вобразнасць, А. Разанаў стварае прыслоўе *насампраўдзе*:

З дня ў дзень, з году ў год, з веку ў век збіраюся з тайнай моцай, каб калі-небудзь абвергнуць сваё існаванне, адлець дваістасць і стаць насампраўдзе сабой [1, с. 8].

Значэнне наватвора ‘ў сапраўднасці; тое, што адпавядае ісціне’ вынікае са словазлучэння ‘на самай праўдзе’, якое ў сваю чаргу будзеца падобна да фраземы ‘на самай справе’ (у сапраўднасці). Аднак прыслоўе-наватвор *насампраўдзе* больш дакладана, у вобразнай форме выяўляе аўтарскую думку. Слова мае важкі філасофскі сэнс. Чалавек па сваёй натуры дваісты. У рэальным свеце гэта адна асоба. У свеце духоўным, асабістым – зусім іншая. Чалавек імкнецца пазбегнуць гэтай дваістасці, стаць ‘на самай праўдзе, ісцінна’ сабой. Але гэта амаль немагчыма ў рэальнасці. Складанае прыслоўе *насампраўдзе* ўтварылася ў выніку зліцця ў адно слова кампанентаў словазлучэння ‘на самай праўдзе’.

У значэнні ‘вельмі рана; на самай мяжы ночы і раніцы; калі толькі-толькі пачынае днець’ ужываецца прыслоўе *зледзьрана*:

*Вясновага Карана
Вясёлы багаслоў,
Мой ясакар зледзьрана
Чакаў святла паслоў* [1, с. 166].

Як відаць з кантэксту, стварэнне новага слова ў многім абумоўлена рытмікай, рыфмай верша ў цэлым. Прыслоўе *зледзьрана* ўтварылася ў выніку зліцця ў адно слова кампанентаў словазлучэння ‘з ледзь рана’.

Як ужо не раз адзначалася, да гукі А. Разанаў ставіцца з падкрэсленай і свядомай увагай. Гукапіс – не проста абалонка зместу, а сродак перадачы сэнсу. Паказальнымі ў гэтым плане з’яўляюцца радкі, дзе прыслоўі-наватворы *рагатліва, урагацвела, урогач, рогатна* выконваюць эстэтычную функцыю:

*Рогатніце рагатліва з рагатнёў,
рагатуны!..
Рагацвельы ўрагацвела рагацвеляць
рагацелаў,
Урагогваюцца ўрогач рагагверцы
ў рагагме.
Рогат рогатна рагоча рагатайнай
рагатою:
Рогатніны ў рагатніцу.
Рагачыце, рагачы!* [1, с. 149].

Як відаць з кантэксту, вызначыць лексічнае значэнне кожнага з наватвораў амаль немагчыма, бо галоўнае тут не семантыка слова, а гукавы комплекс і яго ўздзеянне на псіхіку чалавека. Нездарма верш мае назву “Заклён рогатам”.

Як бачым, “нараджэнне” прыслоўяў-наватвораў адбываецца паводле існуючых у беларускай мове спосабаў словаўтварэння прыслоўяў. Напрыклад, прыслоўе *ўрогач* утварылася прэфіксальна-суфіксальным спосабам: з дапамогай прыстаўкі *у-* і нулявога суфікса ад асновы назоўніка *рогат*.

Такім чынам, прыслоўі-наватворы з’яўляюцца характэрнай адзнакай індыўдуальнага стылю А. Разанава. Утворанія з дапамогай прадуктыўных марфем беларускай мовы, наватворы паэта зразумелыя чытачу, таму іх выкарыстанне правамернае і плённае.

Словатворчасць А. Разанава заснавана на глыбокім веданні народнай мовы, унутраных законаў яе развіцця.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Разанаў, А. Паляванне ў райскай даліне / А. Разанаў. – Мінск, 1995.
2. Глумачальны слоўнік беларускай мовы / пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. – 3-е выд. – Мінск : БелЭн, 2002. – 784 с.